

Хабло Оксана Юрївна,
професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Затримання особи є тимчасовим запобіжним заходом. Тимчасовість обумовлена тим, що відповідно до міжнародних стандартів та норм Кримінального процесуального законодавства України затримана особа у найкоротший строк має бути доставлена до суду, де слідчий суддя, суд, які є незалежними та безсторонніми учасниками кримінального провадження, визначають законність та обґрунтованість обмеження одного із основоположних прав людини – права на свободу та особисту недоторканність.

Це положення закріплено у ст. 29 Конституції України, де вказано, що ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом. У разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою [1].

У Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України відповідна конституційна засада закріплена у ч. 2 ст. 12, де визначено, що кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та подальшого тримання. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою [2].

Разом з цим, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квітня 2022 року [3] в ст. 615 КПК України визначено строки затримання та тримання особи під вартою без рішення суду, які суттєво більшими, ніж строки, визначені у вищенаведених нормах ст. 29 Конституції України та ст. 12 КПК України.

Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України, якщо у період воєнного стану відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 30 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 109–115, 121, 127, 146, 146-1, 147, 152–156-1, 185, 186, 187, 189–191, 201, 255–255-2, 258–258-5, 260–263-1, 294, 348, 349, 365, 377–379, 402–444 КК України, а у виняткових випадках також у вчиненні інших тяжких чи особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі особи, яка підозрюється у вчиненні такого злочину, – такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури з урахуванням вимог ст. 37 КПК України за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором [2].

Окрім цього, згідно із абзацами 10 та 11 ч. 1 ст. 615 КПК України строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану не може перевищувати двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання. Затримана без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури особа під час дії воєнного стану не пізніше двохсот шістнадцяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду чи керівника органу прокуратури для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [2].

Такий порядок регламентації тривалості затримання та тримання під вартою зумовлює певні зауваження. Насамперед, із вищенаведених положень можна зробити висновок про те, що законодавець не визначив часу для розгляду та прийняття рішення про обрання запобіжного заходу затриманій особі. Адже у абзацах 10 та 11 ч. 1 ст. 615 КПК України йдеться про двісті шістнадцять годин як строк затримання, так і строк доставлення до слідчого судді, суду чи керівника органу прокуратури.

На відміну від цього, відповідно до положень ст. 211 КПК України строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання. Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу [2]. Тобто, відповідно до норм КПК України, які регламентують затримання особи без ухвали слідчого судді не у період дії воєнного стану, між доставленням затриманого до суду і закінченням строку затримання у судді є дванадцять годин для розгляду відповідного

клопотання. Під час регламентації затримання в умовах воєнного стану законодавець аналогічного правила не дотримався, що може зумовити суттєві труднощі правозастосування.

Окрім цього, певні зауваження викликає і формулювання у п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України підстав обрання запобіжного заходу тримання під вартою «якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення». Адже втрата слідів кримінального правопорушення не вказана серед підстав обрання запобіжного заходу, визначених у ст. 177 КПК України. Окрім того, відповідно до положення пункту 1 «с» ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод нікого не може бути позбавлено свободи, окрім таких випадків як законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення [4].

Отже, «затримка в обранні запобіжного заходу, яка може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення» не може визначатися як підстава тримання особи під вартою. Така підстава позбавлення особи права на свободу не відповідає ні нормам КПК України, ні конвенційним стандартам здійснення кримінального судочинства.

Разом з цим очевидно, що в умовах воєнного стану мають запроваджуватися строжені процедури обмеження прав людини. Але такі обмеження мають відповідати нормам Конституції України, яка є Основним законом в нашій державі. Так, у ч. 2 ст. 64 Конституції України визначено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції [1]. Тобто, відповідно до цієї норми право на свободу та особисту недоторканність, яке задеклароване у ст. 29 Конституції України, не повинно зазнавати нових обмежень, навіть у період воєнного стану.

Варто звернути увагу на те, що ця проблема не є новою для правозастосування. Зокрема історії США відомі випадки обмеження правила Habeas Corpus. Це правило притаманне англо-американській правовій сім'ї, а Habeas Corpus Act був прийнятий парламентом Англії ще 27 травня 1679 року, відповідно до якого лише на суд покладається функція контролю за законністю затримання та арешту громадян, які обвинувачуються у вчиненні злочинів.

Втім, визнаючи цей припис обов'язковим, у Конституції США передбачено, що нікого не можна позбавляти привілею, що надається законом Habeas Corpus, крім тих випадків, коли цього вимагає громадська безпека під час повстання або нападу (ст. 1 розділ 9 пункт 2). Такій регламентації передували певні історичні події під час громадянської війни в США, коли Авраам Лінкольн 1862 року проголосив зупинення Habeas Corpus по відношенню до всіх заарештованих або тих, хто під час заколоту буде поміщений в будь-яке місце ув'язнення військовими властями чи за вироком військового суду. У суспільстві виникла серйозна дискусія щодо законності такого рішення президента. Тому Конгрес у 1863 році прийняв закон, який на час заколоту уповноважував президента призупиняти Habeas Corpus. Застосовуючи ці повноваження, президент Лінкольн 15 вересня 1863 року оголосив про зупинення Habeas Corpus у справах осіб, які обвинувачувалися у злочинах, пов'язаних з веденням війни.

Отже, вищевикладене свідчить, що під час воєнного стану інтереси держави та суспільства мають бути пріоритетними, а тому законодавство повинно визначати особливості здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Втім, суттєве збільшення строків тримання особи під вартою без судового рішення має відповідати принципам верховенства права та законності, що обумовлює необхідність внесення відповідних змін та доповнень до Конституції України.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. ; зі змін. та допов. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-1775>.
3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квіт. 2022 р. № 2201-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text>.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.